

Komil Xorazmiy g‘azallarida ishq vasfi

Bo‘tayeva Nigora Abdumannonovna,

JDPU o‘qituvchisi

+998901823132

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm adabiy muhitining yorqin vakillaridan Komil Xorazmiy g‘azallarining mavzuiy ko‘lami, ma‘shuqa obrazining badiiy talqini xususida so‘z boradi. Shuningdek, maqolada keltirilgan g‘azallarning badiiy tahliliga, mazmuni va shoir badiiy mahoratiga ham e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Aruz she‘r tizimi, Komil Xorazmiy ijodi, obraz masalasi, badiiy talqin, shakl va mazmun.

Аннотация: В данной статье говорится о тематическом охвате газелей Камиля Хорезми, одного из ярких представителей хорезмийской литературной среды, и художественной интерпретации образа хозяйки. Также внимание уделяется художественному анализу представленных в статье газелей, их содержанию и художественному мастерству поэта.

Ключевые слова: Система поэзии Аруз, творчество Камиля Хорезми, проблема образа, художественная интерпретация, форма и содержание.

Annotation: This article talks about the thematic scope of the ghazals of Kamil Khorezmi, one of the prominent representatives of the Khorezm literary environment, and the artistic interpretation of the image of the mistress. Also, attention is paid to the artistic analysis of the ghazals presented in the article, their content and artistic skill of the poet.

Key words: Aruz poetry system, Kamil Khorezmi's work, image issue, artistic interpretation, form and content.

KIRISH

Mumtoz she‘riyat namunalari aksariyat hollarda ishqiy mavzuda bo‘ladi. Ishq esa ikki mazmuni: “ishqi ilohiy”, “ishqi majoziy”ni anglatadi. Birinchisi Olloh ishq, Xudoni sevish, ikkinchisi yerdagi go‘zalga oshiqlik edi. Har ikkisining ifoda vositalari, obraz timsollarida o‘xshashlik bor. Qolaversa, tasavvuf ta‘limoti bo‘yicha, borliq, inson yoki go‘zal yor ham Haq jamolining jilvasi.

Komil Xorazmiy serqirra ijodkor, uning ijodini jumladan, she'riyatini tamoman go'zal insoniy tuyg'ular, ishqiy kechinmalar tasviri qamrab olgan. Komil Xorazmiy asarlarida ishq-muhabbat, may-u mahbub, ma'rifatparvarlik, do'stlik, ijtimoiy hayot, o'zaro ahillik, birdamlik g'oyalarini ilgari sursa-da, g'azallarining asosiy qismini ishqiy lirika tashkil qiladi.[1] Ijodkor lirik asarni yaratishda o'z oldiga qo'ygan maqsad va rejalarining yuzaga chiqishiga ta'sir etgan bir qator omillar quyidagicha tasniflangan: 1) ijodkorning diniy-ma'rifiy qarashlari aks etgan she'rlar; 2) an'anaviy ishqiy mavzudagi she'rlar; 3) sayohat natijasida yuzaga kelgan she'rlar; 4) ijtimoiy adolatsizlikdan norozilik mazmunidagi she'rlar; 5) zamondoshlari obrazi aks etgan she'rlar.[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Komil Xorazmiyning adabiy merosi bizgacha bir necha qo'lyozma va toshbosma variantlardan iborat bitta devoni yetib kelgan. Bu variantlar bir biridan farq qiladi. M. Yunusov o'zining Komil Xorazmiy hayoti va ijodiga bag'ishlangan tadqiqotida “Devoni Komil”ning tuzilishi va toshbosma variantlarini o'rganar ekan: “Komil devonlarining variantlari ichida shoirning hamma asarlarini o'z ichiga olgani, mukammal deb hisoblash mumkin bo'lgani, O'zSSR FA. Sharqshunoslik institutida 1025 va 1949 inventar raqamlari ostida saqlanayotgan devonlardir... Bizning taxminiy hisobga ko'ra mazkur nusxadagi she'rlar 3680 baytni tashkil qiladi deyish, haqiqatga to'g'ri keladi.”[3] Shoirning bizga qoldirgan adabiy merosining asosiy qismi g'azallar, muxammas, musaddas, musabba', murabba', muammo, ruboiy, qasida va masnaviylardan iborat bo'lib, bular orasida asosiy o'rinni g'azallar tashkil qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Komil ijodi mavzulari rang-barang. Ijodkorning diniy-ma'rifiy qarashlari aks etgan she'rlar, asosan, Allohga hamd, munojot, Muhammad alayhissalomga hamd, to'rt xalifa ta'rifu tavsifi o'rin olgan g'azallarni o'z ichiga olgan. Shoir devonining ham ayni shu mazmundagi she'rlar bilan boshlanishi, avvalo, har bir ishni islom ta'limoti qoidalariga ko'ra Alloh taolo ismi bilan boshlash lozimligi, qolaversa, muallifning e'tiqodi bilan bog'liq.

“Devoni Komil” ushbu an'anaga muvofiq

Zihi, husnung gulig'a yo'q bahoru ibtido paydo,

Ham ermas bu bahoringg‘a xazonu intiho paydo

– matla‘li g‘azal bilan boshlanadi . Komil devonida o‘nga yaqin na‘t g‘azal mavjud bo‘lib, ularda Muhammad alayhissalom bashariyatning eng mukammal va ibratli kishisi sifatida ulug‘lanadi, yuksak insoniy fazilatlarini ta‘riflanadi. Ushbu turkumdagi she‘rlarda oyat va hadislardan ko‘plab iqtiboslar keltiriladiki, bu shoirning Qur‘oni karim va hadisi shariflarni chuqur egallagan, din ahkomlariga e‘tiqodi nihoyatda baland inson bo‘lganini dalillaydi. Shuningdek, Komil Xorazmiy ijodida ham islom arkonlari tasavvufiy g‘oyalar vobastaligida qalamga olinadi. Ijodkor g‘azallarida bot-bot ilohsevar oshiq obrazini beradi va buni “junun”, “jonon”, “yor”, “may”, “ma‘shuq”, “parvona” kabi majoziy tushuncha va timsollar orqali ifodalaydi. Jumladan, ushbu g‘azalda

Muqavvas qoshing hasrati jon aro,

Erur o‘ylakim qavsi qurbon aro,

Hijob olma yuzingdingki o‘rtanmasun,

Jahon o‘t tushib, ins ila jon aro.[4]

Ya‘niki, oshiq mahbubasidan yuzidagi pardani olmaslikni iltijo qilmoqda. Negaki,uning ilohiy husnidan yer-u osmonga o‘t tushishidan xavotirda.O‘zi esa Yaratganning beqiyos husnini hech bir yaralmishga tenglay olmaydi.

Malakdurmusen hur yoxud pari,

Ki ma‘dum monanding inson aro.

Deydilarki, bori ins-u jins zikrida, o‘t-o‘lanlar shivirida,yellarning g‘ovurida muttasil Ollohga hamd-u sano aytiladi. Uning borlig-u birligiga shohidlik beradi. Masalan,

Yuzung ko‘rmasa bog‘ aro gul nedin –

Buyolmish yuzin yirtibon qon aro

Yoki,

Raqib o‘ldi vasling mayi birla mast,

Mani xasta maxmur hijron aro

Bu yerda shoir raqib deganda, chin raqibni emas, Oллоh vasli ilinjida bo‘lgan oshiqnlarni nazarda tutsa, ularning orasida o‘zini hanuz ishqda sarkashligidan afsusda.

Janobingda vasling tilarman mudom,

Gadodekki dargohi sulton aro.

Bundan ko‘rinadiki, badiiy ijodda, insoniy muhabbatdan ilohiy muhabbatga qarab borish - ruhiy poklanish sifatida baholanadi. Mazkur g‘azal yuzaki qaraganda, oshiqning majoziy vasl va hajr tuyg‘ulari izhori sifatida taassurot qoldiradi. Ammo, sharq mumtoz she‘riyati uslubidan kelib chiqib, chuqurroq yondashsak, asar ilohiy ishq va tajalli falsafasini o‘zida mujassamlashtirgan murakkab ramziy ma‘nodagi asar ekanligini tushunish mumkin.

Komil adabiy merosining ham salmoqli qismini so‘z san‘atidagi ko‘hna mavzu – ishqiy lirika tashkil etadi. Shoir lirikasida ma‘shuqa tasviri yuqori ohanglarda namoyon bo‘ladi:

Yuzing sipehri malohat uzra quyoshdin ahzan, qamardin anvar,

So‘zing buxori, balog‘at ichra guhardin ashraf, durardin aqdar.

Chamanda qumri qaddinga oshiq, Xo‘tanda ohu ko‘zingga Vomiq,

Yamanda yoqut labingg‘a chokar, so‘zingga banda Adanda gavhar.

Oshiq ma‘shuqasining husnini dunyoning eng go‘zal ne‘matlaridan ustun quyumoqda. Bunda yorning yuzi quyoshdan a‘lo, oydanda nurli, so‘zi duru gavhardan azizroqligi aytilmoqda. Keyingi baytda, chamandagi qushlar yorining qaddi vasfi

bilan ovora bo'lsa, ma'shuqa ko'ziga hatto Xo'tanda oshiq, labining rangi oldida Yaman yoquti ojiz, so'zi Adan gavharidan a'lo ekanligi juda chiroyli dalillanmoqda. Dalillash asnosida shoir talmeh san'atidan ham juda unumli foydalangan. Komil g'azallarida oshiqning qalb to'lqinlari juda sodda, hayajonli tasvirlanadi...Bu jarayonda u yangi-yangi o'xshatishlar, so'z o'yinlari bilan traditsion tasvirdan yuqori turadigan original misralar yaratgan.[5]

Boshqa bir g'azalda,

Ko'zim giryonliqig'a ul labi xandon erur bois,

Ko'ngul mahzunliqig'a kulfati hijron erur bois.

Oshiq o'zidagi barcha holatlarning sababi ishq ekanligidan xabar bermoqda. Shoir ijodida bunday ruhdagi g'azallar birmuncha va ularning barchasi komilona mahorat ifodasidir. Asarlarni mutolaa qilar ekanmiz, shakl va mazmun bir-birini mutanosib tarzda to'ldirib borishiga guvoh bo'lamiz.

Shoir hijron qiynoqlari, ma'shuqa vasfi, u bilan bog'liq kechinmalarni o'ziga hos tarzda mahorat bilan tasvirlaydiki, o'quvchi ko'z oldida chin muhabbat manzarasi paydo bo'ladi. Shoir bir ishqiy manzumasida:

Ul quyosh meni vahkim, asru zor etib ketti,

Zarradek dilu jonim beqaror etib ketti.

deya quyoshga mengzagan, quyosh deb atagan sevgilisini vasliga zor, uning hajrida dilu jonu beqaror ekanligidan kuyunsa, yana bir ishqiy she'rida yorning tavsifini, uning baland sarv qomati-yu, o'ynoqi fusunkor ko'zlarini erkalabgina jozibalik misralarda ifodalaydiki, ko'z oldiningizda malaksiymo bir pari suratlanadi:

Qomatim ham aylagan ul sarvi sarafrozlar,

Ko'zlarim nam aylagan ul chashmi afsunsozlar.

Lirik qahramonimizga mahbubaning yoqimli harakatlari-yu nozu karashmalarigacha yoqadi va shuning izhorini ishqqa to'la iliq sartlarda beradi:

Bani shaydo edon ul mahvashi tannoqlardurlar,

Niyozim qilmayin manzuri masti nozlardurlar.

Oshiq mutlaqo asir bo'lgach, Laylini sevgan Majnun kabi ishq tuzog'iga tushadi, sahrolar kezib sargardon, ma'shuqa ishq o'tida otashparast bo'ladi:

Domi muhabbatingga to poybast bo`ldum,
Layli yo`lida go`yo Majnun mast bo`ldum,
Tun-kun urub toku po`, sahrnoshast bo`ldum,
Bu dasht aro quyundek bepou dast bo`ldum,
Komil Xorazmiy o`z g`azallarining qofiyasiga va radiflariga ham talabchanlik bilan yondashadi. Chuqur ijtimoiy mazmunini yuksak badiiy formada, chiroyli qofiyalar bilan bezalgan jozibador so`zlarda berishga harakat qiladi. O`zbek klassik shoirlarida bo`lganidek, Komilda ham qo`llaniladigan bu priyom baytlarning yanada musiqiyroq chiqishiga yordam beradi va o`quvchilarning e`tiborini o`ziga tortadi. [6] Shoir ijodi bilan yaqinroq tanishib borgan sari bu fikrlar naqadar rost ekanligiga amin bo`laveramiz.

XULOSA

Komil Xorazmiy aruz vaznining barcha janrlarida ijod qildi. G`azal dunyosiga boqiy muhabbat tuyg`ulari tarovatini olib kirdi, avlodlarni doimo komil inson bo`lib yetishishga, ma`rifatga, ezgulikka chorladi. Binobarin, Komil Xorazmiy siymosi, uning ma`naviy merosi ham qaytadan yangicha nigoh bilan haqqoniy yoritilib, qayta baholanishi lozim.

REFERENCES

1. M.B.Alimqulova. Komil Xorazmiy g`azalnavisligining adabiy-estetik omillari. Academic research in educational sciences (787-791b)
2. Sh.Nuriddinov. Komil Xorazmiy devoni manbalari genealogiyasi va matn tanqidi muammosi. Avtoreferat. Qarshi-2022
3. K.Xorazmiy. «Devon». –T.: 1975
4. A.Hayitmetov. «Devon». –T.: 1975 (14-b)
5. M.Yunusov. Komil Xorazmiy.: Toshkent-1969 (91-b)
6. M.Yunusov. Asrlar nidosi [Majmua], T., 1982 (56-b)